

KIELITOIMISTON KIELIOPPIOPAS

Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 178.

(4., korjattu painos 2017)

Johdanto-luvun sivut 26–37.

Yleiskieli

Yleiskielen monitaustaisuus

Mitä yleiskieli on? Tässä kirjassa käytetään nimitystä *yleiskieli* siitä kielimuodosta, jota normitetaan, riippumatta siitä, onko kyse kirjoitetusta vai puhutusta kielestä (vastaavassa merkityksessä on käytössä myös sana *kirjakieli*).

Suomen yleiskielen vakiintumisvaihe ajoittuu 1800-luvun loppupuolelle, jolloin kieliasioista keskustelevien yhteisenä pyrkimyksenä oli saada suo-

men kieli sellaiselle tasolle, että sitä voitiin käyttää yhtenäisesti kaikkiin tarkoituksiin kaikilla yhteiskunnan, tieteen ja taiteen alueilla. Tuolloin viimeistään yleiskieli sai asun, joka on pitkälti sama kuin nykyäänkin. Kielen rakennetta esiteltiin – enemmän tai vähemmän – normatiivisissa kieliopeissa, joita julkaistiin 1800-luvun puolivälin jälkeen runsain määrin eri koulu- ja opistoasteille.

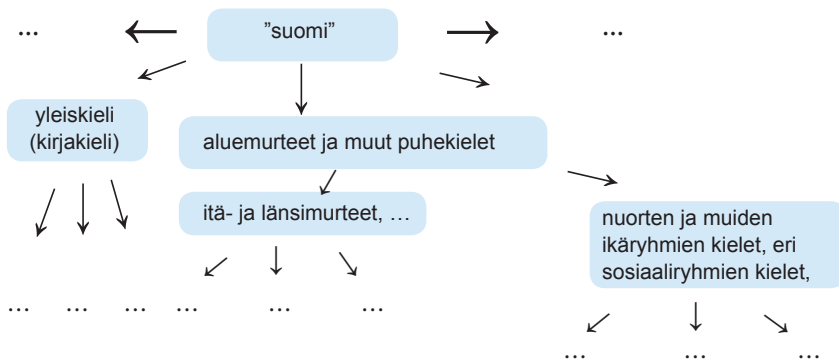
Tuohon mennessä suomeksi oli kuitenkin kirjoitettu jo muutaman vuosisadan ajan, ja monet piirteet olivat näin jo ehtineet vakiintua käytäntöön, mutta yhtenäistämistä ja yksinkertaistamistakin tarvittiin. Yleiskieltä kehitettiin edelleen tietoisesti monipohjaisesti myös eri murteiden piirteitä yhdistellen. Sanasto oli jo rikastunut keskeisen kielikontaktin eli ruotsin vaikutuksesta, mutta etenkin 1800-luvun loppupuoliskolla uusia sanoja myös sepitettiin runsaasti eri aloille. Yleiskielen lauserakenteen yhtenäistämiseksi oltiin kuitenkin tarkkoina, ettei rakenteisiin tulisi liian näkyvää ruotsin kaltaisuutta.

Nykyisin vahvimpana vaikutteiden antajana on englantia, josta omaksutaan sanastoa niin yleiskieleen kuin muihinkin kielimuotoihin. Kielipilliset vaikutteet eivät ole yhtä ilmeisiä.

Yleiskielen ja muiden kielimuotojen häilyvät rajat

Mitä sana *suomi* tarkoittaa, kun sanotaan, että Suomessa puhutaan *suomea*, että joku opiskelee *suomea* tai että jokin romaani tai EU-asiakirja on käännetty *suomeksi*? Näissä tapauksissa suomet voivat olla hyvinkin erilaisia. Käsite *suomi* on abstraktio, jolla on käytännössä monta eri muotoa (seuraavassa vain muutamia esimerkkejä):

Mitä suomi on?

Sanaa *suomi* käytetään toisinaan myös yleiskielen merkityksessä: joskus kuulee sanottavan, että joku "ei osaa suomea", vaikka tarkoitetaan, että henkilö ei täysin hallitse kirjoitetun yleiskielen sääntöjä.

Mikään kielimuoto ei ole rajoiltaan selvä. Kukaan ei siis voi sanoa, missä tarkalleen kulkee esimerkiksi yleiskielen ja sitä lähellä olevan kielimuodon raja tai jonkin aluemurteen ja sitä lähellä olevan kielimuodon raja.

Kielimuotojen rajat häilyviä

JOHDANTO

*Yleiskielen
pääkäyttöalue:
julkiset
asiatekstit*

Yleiskielen synty on yhteydessä yhtenäistetyin kirjoituskielen syntyyn. Siksi siitä on käytetty myös nimitystä *kirjakieli*. Ydinalueeltaan se on normitettu. Yleiskielen käyttöalueita ovat monet julkiset tekstit: yleiskielisiä ovat esimerkiksi valtakunnalliset uutistekstit, yleisölle tarkoitettut asiakirjat, tietokirjat ja oppikirjat. Ne edustavat myös neutraalia asiatyylä. Lisäksi yleiskielitä puhutaan erityisesti valtakunnallisissa televisio- ja radiouutisissa sekä kertovissa asiaohjelmissa. Tällaisten yhteyksien kieleltä myös odotetaan yleiskielisyyttä enemmän kuin joiltakin toisilta. Aiemmin tosin yleiskieli oli odotuksenmukainen kielimuoto kaikessa julkisessa kielenkäytössä.

*Yleiskieltä ei
ole kuvattu
kokonaan*

Sana *yleiskieli* (< *yleinen*) voi myös herättää mielikuvan yhtenäisestä ja tavallisesta käytännöstä. Yleiskieli onkin yleistä siinä mielessä, että sitä voi peruskoulun käyneiden olettaa ymmärtävän ja myös osaavan pääosin käyttää. Yleiskielessä on kuitenkin paljon kirjavuutta ja vaihtelevia muotoja. Vaihtelu on jopa niin monipuolista, ettei sitä ole koskaan kuvattu kunnolla. Kaikki yleiskielen mukainen ei myöskään ole käytössä yleistä.

Mielikuva siitä, että yleiskieli olisi yhdenlaista, vaihtelematonta kieltä, perustuu osin tapaan, jolla yleiskielestä on aikanaan mm. kouluopetuksessa puhuttu. Suomen nuorehkon yleiskielen alkuvaiheiden säätelijät osin tavoittelivatkin vielä 1900-luvun alkupuolella mahdollisimman yhtenäistä, vain vähän vaihtelevia muotoja sisältävää kielimuotoa, jota johdonmukaisuuden ja säännöllisyyden vuoksi olisi mahdollisimman helppo myös opettaa. Vaihtelemattomuus todettiin kyllä jo tuolloin mahdottomuudeksi: elävää kieltä ei voi liikaa rajoittaa.

Vielä 1900-luvun loppupuoliskollakin oppikirjat saattoivat silti esittää monista kieliopin ilmiöistä puhuttaessa keksittyjä irrallisia lause-esimerkkejä, jotka edustivat yhdenmukaista ja säännöllistä ”hyvää kieltä”. Se oli malliksi tarkoitettua kieltä, jossa ei kiinnitetty huomiota ilmauksen mahdolliseen käyttötilanteeseen, saati ilmauksen esittäjän tai lukijan tai kuulijan tuntemuksiin tai reaktioihin.

Yleiskieli on kuitenkin ennen kaikkea käyttökieltä. Koulussa siitä tullaan tietoisiksi ja opitaan sen pääperiaatteet. Yleiskieli opitaan kuitenkin suurelta osin mallin kautta painetuista tai sähköisistä lehdistä, kirjoista, televisiosta, radiosta, kuulutuksista, käyttöohjeista jne. Myös yleiskieli opitaan siis yhteisöllisesti. Siihen liittyykin runsaasti mielikuvia, jotka ovat suurelle käyttäjäryhmälle yhteisiä.

*Kielenhuollon
kohteena
yleiskieli*

Puhekielet paitsi kuuluvat puheessa myös näkyvät kirjoituksessa. Esimerkiksi sosiaalisen median yhteisöpalveluissa käytetään yleiskielen rinnalla monenlaista puhekielistä juttelukirjoittelua. Vaikka kielenhuolto kohdistaa huomionsa ensisijaisesti kirjoitettuun yleiskieleen, sen – samoin kuin kielenkäyttäjienkin – on oltava selvillä myös muista kielimuodoista, koska piirteitä näistä pyrkii jatkuvasti yleiskielen alueelle. Nykykouluopetuksessa painostetaan myös kielimuotojen vertailuun.

Kirjoitetut kielet

Kirjoitettuja ja puhuttuja kielimuotoja on monenlaisia. Erityisesti yleiskielistä kirjoitettua kieltä on tutkittu paljon, ja siitä tiedetään muutenkin enemmän kuin puhekielistä. Tästä syystä puhuttua kieltä saatetaan arvioida joskus kirjoitetun yleiskielisen (asia)tekstin piirteiden kautta. Monien kielenkäyttäjien mielestä puhekielellä ei olisi edes kielioppia, koska se ei ole samanlaista kuin kirjoitettu yleiskieli. Todellisuudessa kaikilla kielillä ja kielimuodoilla on oma tiukka sisäinen kieliopillinen sääntöjärjestelmänsä, jonka mukaan kieltä ylipäänsä voi käyttää.

Yleiskielen ja puhekielten kieliopit

Kirjoitetussa kielessä, etenkin asiatyyliissä, on myös rakenteita, joita ei juuri esiinny arkisessa puheessa. Tällaisia piirteitä ovat mm. lauseenvastikkeet, jotka kuuluvat suunnitelmalliseen kielenkäyttöön. Myös pronominiin ja omistusliitteiden viittaussuhteiden toimivuus tekstissä edellyttää kirjoittajalta tekstin tietoista hahmottelua.

Kirjoitetun asiatekstin suunnitelmallisuus

Lukijalta mutkikkaat rakenteet ja tekstin sisäiset pronomini- ja liitteiden viittaukset taas vaativat keskittyvää tulkintaa. Lukija toki toivoo ymmärtävänsä tekstiä mahdollisimman vähin vaivoin, mutta hän ei voi saada kirjoittajalta tarkennuksia (kuten kuulija voi periaatteessa saada puhujalta). Kirjoitettu asiateksti vaatii siis yksiselitteisyyttä. Tämäkin kasvattaa asiakirjoituksen ja puhekielen eroa.

Varsinkin sosiaalisen median juttelukirjoittelu on usein nopeitempoista ja vapaamuotoista, eikä se välttämättä edellytä ennakkosuunnitelmia, kieli-asun tarkistamista tai tekstin kokonaisrakenteen hiomista. Esimerkiksi tietokirjojen ja kaunokirjallisuuden kirjoittamisessa sellainen taas on välttämätöntä.

Puhekielinen juttelu- kirjoittelu

Myös asiateksten maailmassa kirjoitetaan keskustelevasti ja moniäänisesti. Esimerkiksi verkossa uutistekstin perässä voi nähdä hyvinkin eri tavoin kirjoitettuja lukijoiden asiapitoisia kommentteja, niin yleiskielisiä kuin puhekielisiäkin. Tällä tavoin monenlaista kieltä yhdistyy samaan tekstijonoon.

Keskustele- vuus: erilaista kieltä samassa tekstijonossa

Monenlainen muukin kirjoitus on aina vain keskustelelevampaa. Näkyvillä on siis yhä enemmän toisen puheenvuoroon kantaa ottavaa puhekielistäkin kirjoittamista. Tämän vuoksi puhekielelle ja keskustelulle ominaisia piirteitä tulee väistämättä lisää kaikenlaiseen kirjoitettuun kieleen. Näillä piirteillä on vaikutusta myös yleiskieleen ja sen rajamaastoon. Samoin eri tyylien rajat hämärtyvät entisestään.

Asiatyyli ja muut tyylit

Eri tyylien välille ei voi vetää tarkkoja rajoja; myös asiatyyliä on monenlaisia. **Neutraalia asiatyyliä** edustaville teksteille on yhteistä mm. se, että

- ne ovat yleiskielen suositusten mukaista kieltä
- niissä kirjoittajan oma persoonallinen tyyli ei yleensä tule esille, sanasto on neutraalia, kielellä ei leikitellä (lukijan huomio kiinnittyy siis asiaan, ei tyyliin)
- ne ovat usein julkisessa käytössä.

Neutraalia asiatyyliä edustavat tekstit

JOHDANTO

Tällaisia asiatekstejä ovat mm. television ja radion uutiset, sanomalehtien – varsinkin vakavasta aiheesta kirjoitetut – uutiset, yleisölle tarkoitetut tiedotteet ja julkiset asiakirjat, organisaatioiden verkkosivut, viranomaistekstit, tieteelliset tutkielmat ja opinnäytteet, tietokirjat, oppikirjat sekä erilaiset käyttöohjeet ja säännöt. On tarkoituksenmukaista, että kieliyhteisöllä on yhteinen käsitys siitä, millaista on neutraali asiatyylä. Sitä käytettäessä lukija tai kuulija voi keskittyä sisältöön eikä joudu suotta kiinnittämään huomiota poikkeaviin muotoseikkoihin.

Kaikki asiatekstit eivät kuitenkaan edusta neutraalia asiatyylä. Osa on tyyliään hieman rennompia, kuten kolumnit, tai virallisempia, kuten monet hallinnon asiakirjat. Myös esimerkiksi verkon kommenttiketjuihin osallistuvat tekstit voivat aiheesta riippuen olla asiatekstejä, vaikka edustaisivatkin rennompaa juttelutyylä. (Tyylien ja tekstilajien rajat ovat joka tapauksessa häilyviä.) Seuraavassa karkeistetussa kaaviossa kuvataan tyylivaikutteiden suuntaa joissakin asiatekstien tyypeissä:

TYYLIVAIKUTTEIDEN SUUNTA ASIAKESKTEISSÄ

		VAIKUTTEITA	VAIKUTTEITA	VAIKUTTEITA	puhekielet
Asiateksti	yleiskielinen, tyyliään virallinen, kieleltään usein mutkikas ja abstrakti hallinnon teksti	yleiskielinen, tyyliään neutraali asiateksti	yleiskielinen, tyyliään rennompia asiateksti (tunnepitoisuus ja tuttavallisuus kasvaa)	rento, asiapitoisen juttelukirjoittelu	
Esimerkkejä	erilaiset hallinnon asiakirjat, ...	television ja radion uutiset, sanoma- ja aikakauslehtien vakavat uutiset ja jutut, oppikirjat, käyttöohjeet, tiedotteet, ...	kolumnit, kulttuurisivujen arviot, urheilu-uutiset, harrastelehtien jutut, ...	esim. uutisia tai blogeja kommentoivat julkiset puheenvuorot verkossa, ...	
		NEUTRAALI, "HUOMAAMATON"			

Rennompaa asiatyylä edustavat tekstit

Kaaviossa keskellä vasemmalla on asiateksti, joka edustaa neutraalia, huomaamatonta asiatyylä. Sitä lähellä (kaaviossa sen oikealla puolella) ovat tyyliään hieman rennommat asiatekstit, kuten kolumnit, kulttuurisivujen arvostelut, urheilu-uutiset sekä monenlaiset harrastelehtien jutut. Ne noudattavat pääosin yleiskielen suosituksia, mutta rentous ilmenee siinä, että kirjoittajan oma persoona voi paikoin näkyä kielenkin tasolla. Tunneperusteiset ilmaukset saattavat tosin joskus herättää lievästi arkisen vaikutelman.

Neutraalius on muuttuvaa

Rennommasta asiatyylästä siirtyy vaikutteita neutraalin suuntaan. Rentoon asiatyyläin taas tulee vaikutteita arkisemmasta juttelukirjoittelun tyylistä sekä puhekielistä. Mitä vapaamuotoisempi yhteys, sitä rennompaa tai puhe-

kielisempää teksti voi tietenkin olla. Selviä rajoja ei ole. Neutraaliuskin on suhteellista ja muuttuvaa.

Kaaviossa vasemmalla olevat hallinnon virkatekstit ovat enimmäkseen yleiskielen normien mukaisia mutta eivät aina tyyliltään neutraaleja siinä mielessä, että ne sisältävät usein hyvin mutkikkaita, hankalasti hahmotuvia rakenteita sekä abstraktia erikoissanastoa. Ne edustavat kirjoitetun kielen muotoa, joka rakenteeltaan poikkeaa eniten spontaanisti puhutusta kielestä.

Myös eri ammattialojen asiatekstit sisältävät omaa erikoissanastoaan. Ne pyrkivät yleensä kieliopilliselta rakenteeltaan olemaan yleiskielisiä, vaikka sanastoltaan eivät täysin avaudukaan ulkopuolisille.

Tässä kirjassa tyylilajin (kuten asiattyli) ja kielimuodon (yleiskieli) käsitteet pyritään pitämään erillään. Tarvittaessa siis puhutaan esimerkiksi yleiskielisistä teksteistä, jotka eivät edusta neutraalia asiattyliä.

Mikä on normi?

Kielen omat normit ja yleiskielen erityisnormit

Kielen tärkeimmät normit ovat kielen sisäisiä luonnollisia normeja, joita ei intomielisinkään sääntöjenvastustaja tietoisesti riko (kielenoppijat tekevät tietenkin virheitä). Tällaisia luonnollisia suomen kielen normeja ovat esimerkiksi seuraavat:

Kielen luonnollisia normeja ei rikota

- Määrite taipuu substantiivin kanssa samassa sijamuodossa ja luvussa (pätee niin yleiskielessä kuin puhekielissäkin):

YLEISKIELESSÄ: tässä isossa talossa, näihin isoihin taloihin

PUHEKIELISSÄ: täs isos talos ~ täsä isosa talosa ~ tässä isossa talossa, näihin isoihin taloihin

- Lauseen predikaattiverbi taipuu subjektin persoonan mukaan (monikon 3. persoonassa luku kyllä vaihtelee):

YLEISKIELESSÄ: minä sanon, te sanotte, hän sanoo, he sanovat

PUHEKIELISSÄ: mä ~ mää ~ minä ~ mie sanon, te ~ työ sanotte ~ sanotta, se ~ hän sanoo ~ sanno, ne ~ he ~ hyö sanoo ~ sannoo ~ sanoovat jne. (vaihtelua on enemmänkin)

Yleiskieltä varten on lisäksi tehty jonkin verran yksityiskohtaisia käyttösääntöjä. Koska yleiskielen pitäisi olla yleinen ja yhteinen käyttöväline, sen käyttöä onkin tarpeen jossain määrin ohjailla kielimuodon yhtenäisyyden säilyttämiseksi ja toimivuuden edistämiseksi.

Valtaosa yleiskielen normeista on vakiintunut kauan sitten, ja ne on esitetty jo 1800-luvun kieliopissa taivutusmuotoja, yksikön ja monikon käyttöä yms. koskevana yleistyksinä. Näitä normeja ei yleensä aseteta kyseenalaisiksi: *talossa* (eikä "talos"), *lapset laulavat* (eikä "laulaa") jne. Osa normeista koskee kuitenkin yksittäisiä kielenkäytön piirteitä, eikä niiden kaikkien käyttökelpoisuudesta olla aivan yksimielisiä. Esimerkiksi tiettyä sijamuotoa

Yleiskielen normit pääosin vanhoja

JOHDANTO

vaativat tapaukset eli rektiokysymykset herättävät joskus tunnepitoistakin keskustelua.

Yleiskieli ei ole kokonaan normitettu paketti

Yleiskieltä ei kuitenkaan ole normitettu tyhjentävästi. Kaikkia kielenkäyttötilanteita ja ilmaisumahdollisuuksia varten ei siis ole olemassa sääntöä. Eniten yksittäisiä normeja on sanojen oikeinkirjoitusta ja taivutusmuotoja varten, koska helpointa on yhtenäistää yksittäistä sanaa tai sanaryhmää koskevat oikeinkirjoitusseikat ja sanatyypin periaatteessa mekaaniset taivutuskaavat (esim. *siili, siilin, siiliä* kuten *lasi, lasin, lasia*).

Sen sijaan kun yhdistellään sanoja lauseiksi, ei voi tehdä yhtä perusteellisia yleistyksiä, koska tällöin mukaan tulee sanojen muodostaman kokonaisuuden yhteismerkitys ja -vaikutus kulloisessakin tekstissä tai esitystilanteessa. Tällaisille ilmiöille ei voi luoda selviä sääntöjä. Kaikkia piirteitä ei pysty edes kattavasti kuvaamaan.

Suhteellisesti vähiten on tyyliä koskevia normeja. Niiden rikkomukset kuitenkin herättävät usein eniten tunteita.

Seuraavassa kaaviossa on esitetty summittainen arvio normityyppien keskinäisestä suhteesta yleiskielessä (palkkien pituus tarkoittaa tehtyjen normien summittaista määrää suhteessa toisen tason tehtyjen normien määrään):

KIELEN JA KIELENKÄYTÖN TASO + esimerkkejä yleiskielen normeista (palkin pituus kuvaa tehtyjen normien määrää toisiinsa suhteutettuna)	
OIKEINKIRJOITUS tulepa (ei: tuleppa), makaroni (ei: makarooni), moduuli (ei: moduli), Anu (ei: anu), välimerkit, yhdyssanat	
TAIVUTUSMUOTO talossa (ei: talos), talolla (ei: talol), palveluita ~ palveluja	
ÄÄNTÄMINEN hernekeitto: [hernekeitto], Bordeaux'hon: [Bordoohon]	
LAUSETASON PIIRTEET Juoksijat kärehtivät (ei: kärehti), heidän taloonsa (ei: heidän taloon)	
MERKITYS tuima 'tuikea'	murteissa myös 'suolaton' tai 'suolainen'
TYYLI	nätti, meinata ark.

Joskus kuulee sanottavan, että normi on vanhentunut jo syntyessään. Väite ei päde suurimpaan osaan yleiskielen normeista, mutta erityisesti tyylinormeilla on kuitenkin taipumusta muuntua ajan myötä.

Voi ehkä tuntua hämmentävältä, ettei kaikkea ole normitettu, vaikka puhtaankin normin tai suositusten mukaisesta yleiskielestä. Tämähän tarkoittaa, että ilmauksen esittäjälle jää vapautta tehdä itse valintoja, joiden lopputulos ei ole arvioitavissa oikein–väärin-akselilla vaan käyttöyhteyteen sopivuuden näkökulmasta.

Kielenkäyttöä arvioitava sopivuuden näkökulmasta

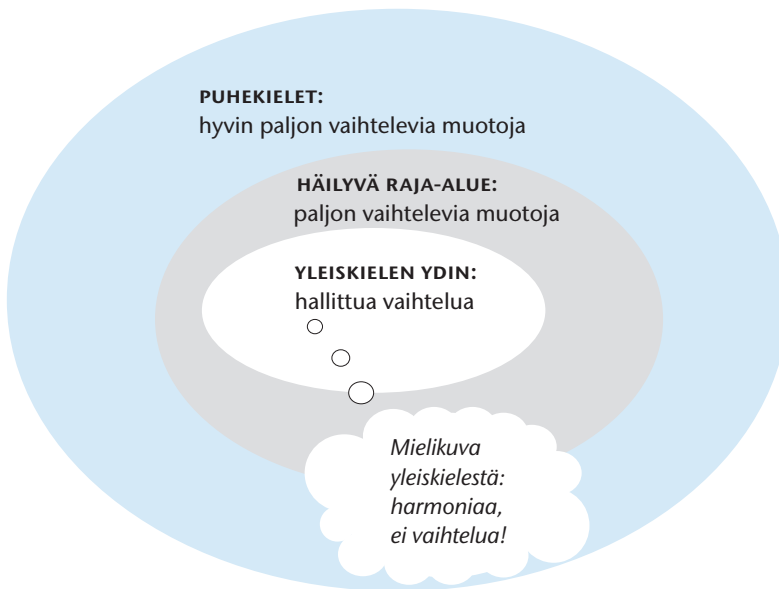
Ehdottomat, väljät ja häilyvärajaiset normit

Yleiskielen ydinalue on normitettu: se sisältää toisaalta ehdottomia normeja ja toisaalta eri vaihtoehtoja sallivia väljempää normeja. Tässä kirjassa kuvataan etupäässä vaihtelua sallivia yleiskielen normeja:

Ehdoton normi: ei vaihtoehtoja	Väljä, vaihtelua salliva normi, joskus myös häilyvärajainen
esim. kaupassa (ei: kaupas), annapa (ei: annappa), lapset nukkuvat (ei: lapset nukkuu), hänen kotinsa (ei: hänen koti)	esim. palveluita ~ palveluja Leijonat voittivat ~ voitti. Mukana seuraa ~ seuraavat käyttöohjeet.
Huom. rajoiltaan häilyvä normi → kuvaukseen ja normitukseen jää aukkoja!	

Monilla kielenkäyttäjillä on mielikuva, että yleiskielessä ei ole vaihtelevia muotoja. Todellisuudessa vaihtelua on paljon jopa yleiskielen ytimessä. Esimerkiksi monia sanoja voi taivuttaa samassa sijamuodossa useammalla kuin yhdellä tavalla (*palvelujen ~ palveluiden ~ palveluitten*). Toisaalta yleiskielen ja erilaisten puhekielten ja puhekielisten kirjoittelukielten väliin jäävä häilyvä raja-alue sisältää runsaasti vaihtelevia muotoja, eikä selvää rajaa toisaalta yleiskielen ytimeen ja toisaalta puhekieliin päin voi edes vetää:

Häilyvän raja-alueen väljät normit ja rajatapaukset

Kuvion värit voi kuvitella myös liikennevalojen väreiksi: sisin ympyrä olisi vihreä, uloin punainen, ja niiden välissä olisi keltainen. Vihreälle (valkoiselle) alueelle kuuluu mm. edellä mainittu taivutusmuotojen vaihtelu *palvelujen, palveluiden, palveluitten* ja huomattava osa tässä kirjassa kuvatusta vaihtelusta. Keltaiselle (harmaalle) eli häilyvälle raja-alueelle taas kuuluu piirteitä, joiden käyttöä ei voi yksiselitteisesti kuvata eikä myöskään tiukasti ohjeistaa. Tällainen on esimerkiksi *Mukana seuraa ~ seuraavat ohjeet* -tyyppisten lauseiden verbin yksikkö- ja monikkomuodon valinta (ks. s. 160). Normi on väljä ja häilyvärajainen. Tässä oppaassa on myös tätä raja- aluetta koskevia väljiä käyttösääntöjä. Aiemmissakin kielenhuolto-oppaissa monien normien epäselvyys on toki todettu, mutta sitä ei ole korostettu.

Toisenlaisia yleiskielen rajatapauksia ovat käytänteet, joita koskeva normi on aikojen kuluessa osoittautunut käytännössä liian tiukaksi ja jota on ollut tarpeen väljentää (esim. *alkaa tehdä*). Silti normipoikkeamatkaan eivät ole tulleet kielenkäyttäjien keskuudessa aivan yleisesti hyväksytyiksi. Vaihtoehtoinen muoto (esim. *alkaa tekemään*) on kuitenkin hyväksytty yleiskieleen, mutta tavallaan varoitusten saattamana: se ei ole kaikkien kielenkäyttäjien mielestä vielä neutraali, joten kirjoittaja voi varautua mahdollisiin vastalauseisiin.

Joissakin tapauksissa yleiskielen rajatapauksena pidettävä ilmiö voi synnyttää mutkikkaalta vaikuttavan käyttösäännön. Tällainen tilanne voi syntyä, jos normi heijastaa todellista kielenkäyttöä, jossa muotovaihtelu ei olekaan täysin vapaata. Vaihtelua muotojen välillä siis esiintyy, mutta vain tietynlaisissa yhteyksissä (kuten pronominiin *joku* ja *jokin* tapauksessa). Käytäntöä mukaileva mutkikkaampi sääntö ei ole ihanteellinen, mutta huono vaihtoehto on myös ”helppo” oikein-väärin-ohjeistus, joka ei vastaa kielenkäyttäjien kielitajua. Väljempi käyttösääntö lisää joka tapauksessa vähitellen vaihtelun määrää, mikä ajan myötä johtaa myös itse säännön selkeytymiseen. Ristiriidoilta häilyvällä raja-alueella ei kuitenkaan voida välttyä.

Rajatapaukset kuuluvat siis yleiskieleen, mutta niiden värityneisyydestä on hyvä olla tietoinen. Vaikka esimerkiksi kouluopetuksessa ei erikseen käsitelisiikään tällaisia ongelmia, on tärkeää korostaa, etteivät kaikki normit ole ehdottomia ja selvärajaisia – eivätkä myöskään ikuisia.

Milloin on syytä muuttaa normia?

Jos poikkeukset kieliopin säännöistä – – eivät ollenkaan haittaa kielen tärkeintä ominaisuutta, sen yleistajuisuutta, vaan päin vastoin osaksi edustavat loogillisempaa kantaa, jos ne eivät ota hävitäkseen kielestä, niin ei auta lopulta muu kuin tunnustaa niille kieliopissakin sija. (Genetz, Arvid 1900: Katsaus suomen kielen käytäntöön vuosisadan lopussa. Esitelmä Suomen tiedeseuran vuosijuhlassa)

Jotta kieliyhteisöllä voi olla käyttökelpoinen ja toimiva yleiskieli, tarvitaan sovitutuja, yleisesti tiedossa olevia ja noudatettavia normeja. Käytösäännöt eivät kuitenkaan saa olla liian mutkikkaita. Toivottavaa on myös, ettei kiulu yleiskielen ja muiden kielimuotojen välille kasva liian suureksi. Yleiskielestä poikkeavat kielimuodot – aluemurteet, muut puhekielet ja puhekielinen

kirjoittelu – ovat tärkeitä paitsi omissa käyttöyhteyksissään myös yleiskielen kehittymisen kannalta.

Yleiskieli on pääpiirteissään vakiintunut kielimuoto. Kielenkäyttöympäristöt kuitenkin muuttuvat ja lisääntyvät nopeasti. Kieltä myös käytetään uusilla tavoilla, ja kielimuodot sekoittuvat. Kielenkäytön muuttuessa monia yleiskielen normeja voidaan joutua arvioimaan uudelleen. Yleensä uusi normi on väljempi kuin vanha, mutta vanhankaan normin mukainen muoto ei muutu virheelliseksi. Vaihtelun määrä yleiskielessä siis kasvaa. Käytännössä osa mahdollisuuksista jää kuitenkin tavallisimpien varjoon ja säilyy ehkä vain tyylivaihtoehtona.

Kielenkäyttöympäristöt muuttuvat

Kun puhutaan yleiskielen normien muuttamisesta, puhutaan yleensä yksittäistä kielenpiirrettä koskevasta normista. Havaitaan, että vallitseva käytäntö on ristiriidassa normin kanssa. Normia ei siis ole jostain syystä opittu, siitä ei ole tiedetty tai sitä ei ole haluttu soveltaa käytäntöön. Tästä esimerkkejä ovat eräät sanaliitot ja yhdyssanat, kuten *itsestään selvä* ja *itsestäänselvä*: molemmat ovat nykyään yleiskielisiä (aiemmin vain sanaliitto).

Yksittäinen kielenpiirre muutoksessa

Toisenlaista muutospainetta kohdistuu piirteisiin, jotka koskevat jotain kielioppijärjestelmän laajempaa kokonaisuutta, eivät vain yksittäistä kielenpiirrettä. Tällaisia ovat puhekielessä ja puhekielisessä juttelukirjoittelussa tavaliset mutta yleiskielestä poikkeavat omistusliitteettömyys (esim. *minun kännykkä*) ja *ollaan menty* -tyyppinen kaksoispassiivi.

Laajempi kokonaisuus muutoksessa

Näissä tapauksissa normia ei ole muutettu siksi, että neutraaliksi tarkoitetuissa asiategesteissä yleiskielen vastaisuus ei ole kovin tavallista (muunlaisessa kirjoittelussa kylläkin). Sitä paitsi puhutuissakaan kielimuodoissa ei vallitse yksiselitteistä kantaa. Jos normimuutos vaikuttaisi laajemmin kielen järjestelmään eikä vain yhteen yksityiskohtaan, olisi sen seurauksia vaikea täysin ennustaa. Siksi muutoksiin ei ryhdytä ilman että kartoitetaan perusteellisesti ilmiön levinneisyyttä ja normimuutoksen mahdollisia seurauksia. Tässä kirjassa ei esitetä tällaisia piirteitä koskevia uusia normeja.

Pienemmätkin normimuutokset aiheuttavat usein tunnepitoisia reaktioita, vaikka ne eivät järjesty kielen järjestelmää. Normin muuttamista harkittaessa onkin aina syytä kunnioittaa myös kielenkäyttäjyhteisöä. Liian suuria muutoksia ei kannata tehdä, sillä se saattaa herättää haitallisen paljon hämmennystä. Jos uusi normi herättää runsaasti vastustusta, ei sekään ehkä toimi hyvin, vaikka pelkästään osa kieliyhteisöstä olisi noudattanut vanhaa normia. Tunneperäiset laajat keskustelut eivät kuitenkaan ratkaise yleiskielen kohtaloa. Siihen vaikuttaa todellinen kielenkäyttö ja kielijärjestelmän toimivuus.

Kielenkäyttäjien reaktiot muutoksiin

Yleinen keskustelu koskee kuitenkin tavallisesti yksittäistä normia tai vain normin osaa, mikä saattaa synnyttää yksipuolisen mielikuvan myös kielenhuollosta. Silti tällekin on keskustelulle suotava tilaa. Kieli kuuluu käyttäjilleen.

Kirjava kielimaailma pitää yleiskielen liikkeessä

Joskus kuulee väitettävän, että ”suomen kieli on rappiolla” tai että joku ”ei osaa hyvin äidinkieltään”, kun hän tekee satunnaisiakin oikeinkirjoitus- tai kielioppivirheitä. Usein näin sanottaessa kuitenkin vain tarkoitetaan, että nähty kirjoitustapa ei vastaa omaa mielikuvaa yleiskielestä. Yksittäisistä virheistä kannattaa joskus toki huomauttaa, mutta ne eivät mureenna kieltä eivätkä ole varsinaisesti osoitus kielenpuhujan äidinkielen käyttötaidoista.

Ei ole kuitenkaan ihme, että kielenkäytön kirjavuus välillä hämmentää. Eri-laista kieltä tulee nykyään vastaan monelta suunnalta yhä enemmän, koska sähköisen tiedonkulun maailmassa kuka hyvänsä voi julkaista kirjoituksensa kenen tahansa nähtäväksi. Myös yksityisestä on näin tullut julkista. Kuitenkin vain osa julkisesti nähtävästä tekstistä on tarkoitettukaan yleiskieliseksi, ja vain vähäinen osa tästä on neutraalia asiatyylillä. Silti arkistakin juttelukirjoittelua saatetaan arvioida yleiskielisen asiatekstin kriteerein ja päätellä sen perusteella suomen kielen ylipäänsä menneen rappiolle.

Kirjavuus ei ole vain hyvä asia

On kuitenkin totta, että myös muu kuin arkinen juttelukirjoittelu on laadultaan kirjavaa. Eri yhteyksissä tulee vastaan neutraalin asiatyylisiksikin tarkoitettuja tekstejä, joissa rikotaan jotain odotuksenmukaista oikeinkirjoitussääntöä tai muuta normia niin, että se saattaa haitata jopa ymmärrettävyyttä. Myös kiire jättää jälkeensä monenlaisia huolimattomuusvirheitä. Oman ongelmansa muodostaa abstrakti koukeroisuus, jollaista tapaa mm. hallinnon ja suunnitelmien kielessä. Kirjavuus ei siis ole vain hyvä asia.

Kirjavuus: valinnan mahdollisuuksia

Toisaalta tietynlainen moninaisuus kuuluu kielenkäytön vapaaseen ja myös yleiskielessä hyväksyttävään vaihteluun. Vaihtelu tarjoaa valinnan mahdollisuuksia. Monenlaiset ilmaisutavat ovat tarpeen, sillä kieltä ei käytetä vain tiedon välittämiseen vaan myös vaikuttamiseen ja tunteiden ilmaisuun.

Yleiskieltä ei voi suojella käyttäjiltään

Joskus on todettu, että koska yleiskieli on käyttökieltä, se ei voi olla tyhjiöpakattu näyte, jota voitaisiin suojella ulkoisilta vaikutteilta saati käyttäjiltään. Tästä ajatuksesta voi jatkaa, että jos kieltä varjeltaisiin käyttäjiltään, sitä ei voisi käyttääkään. Ja jos kielellä ei olisi käyttäjiä, sillä ei olisi myöskään elävää tulevaisuutta.

Monenlaisten muotojen rinnakkaiselo ei siis välttämättä tarkoita sitä, että kielenkäyttö olisi muuttumassa huonoon suuntaan. Sitä paitsi uusienkin muotojen esiintyminen kirjoittelussa on merkki kielen elinvoimaisuudesta. Vain muutoskykyinen kieli on käyttökelpoinen.

Kielen muutosta ei kuitenkaan voi täysin ennustaa: mihin muutos johtaa? Siinä on yksi syy, miksi yleiskielen suositusten ei pidä mukailla ajantasaisesti kielenkäytön kaikkia muutoksia. Muutoksen hitaus takaa kielen käyttökelpoisuuden. Sen ansiosta yleiskieli tuntuu riittävän tutulta eri-ikäisistä kielenkäyttäjistä eikä muutaman vuosikymmenen takainen teksti vaikuta vielä rakenteen ja oikeinkirjoituksen näkökulmasta vanhentuneelta. Toistensa vastavoimat pitävät siis kieltä yllä:

*Yleiskielen
normit
muuttuvat
hitaasti*

